

OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA HAYVANLAR

Animals in the Epic Story of Oguz Kağan

Les animaux dans l'épopée d'Oğuz Kağan

Merdan GÜVEN*

ÖZET

Oğuz Kağan destanında adı geçen hayvanlar, Türk mitolojisinde önemli yer sahiptir. Bu hayvanlardan kurt ve attan, destanda sıkça bahsedilir. Oğuz Kağan, korkunç bir gergedanı öldürmek için önce bir geyiği sonra da bir ayıyı öldürür. Oğuz Kağan, güçlü atı ile seferlere çıkar. Ona bir bozkurt yol gösterir. Ganimetleri öküz, at ve katırla çekerler. Oğuz Kağan oğullarına daima birlik olmaları için öğüt verir.

Anahtar Kelimeler

Destan, kurt, at, hayvan

ABSTRACT

Die in dem Oğuz Kağan Epos erwähnten Tiere besetzen in der türkischen Mitologie einen wichtigen Platz. Die Tieren Wolf und Pferd erwähnt man in diesem Epos sehr oft. Oğuz Kağan tötete zuerst einen Hirsch, dann einen Bar, damit er ein schreckliches Nashorn töten kann. Oğuz Kağan began mit seinem starken Pferd zur Eroberung. Ein grauer Wolf zeigt ihm den richtigen Weg. Sie ziehen die Beute mit Ochse, Pferd und Multier. Oğuz Kağan erteilte Raten seinen Söhnen, damit sie immer in der Einheitlichkeit zu stehen.

Schlüsselwörter

Epoche, wolf, pferd, tier

GİRİŞ

Dünyanın bütün edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatının da ilk ürünleri olan mit, masal ve destanlarda hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Bunlar, edebiyatın ilk ürünleri olmaları sebebiyle ilkel devir insanların yaşayış biçimlerini, duygularını, düşünce ve hayal alemlerini tarihin en eski dönemlerinden alıp bugüne taşırlar. Ayrıca doğayla içli dışlı, onunla daha yakın ilişki içinde bulunan ilkel devir insanının doğa güçleriyle olan mücadelelerini daha yoğun bir biçimde sergilerler. Çok eski dönemlerdeki göçebe hayat tarzını sürdürmekte olan Türklerin sözlü ürünü olması sebebiyle Oğuz Kağan Destanı'nda da hayvanlarla ilgili birçok unsur yer almaktadır (Kaplan, 1976, 53).

Oğuz Kağan Destanı'nda zikredilen hayvanların büyük bir kısmı, eski devir

Türk topluluklarının yaşayış biçiminde oldukça önemli bir yere sahip olan hayvanlardan seçilmiştir. Bunlar, Türklerin yaşadıkları coğrafyada doğal olarak kendileriyle sıkça karşılaştıkları kurt, at, koyun, öküz, geyik ve koyun gibi hayvanlardır. Ayrıca Türk yaşayış tarzında yoğun biçimde yer almış olan bu hayvanlara ek olarak bazı hayvanlar sembolik de olsa destanda zaman zaman zikredilmiştir.

Kuşlar, Oğuz Kağan Destanı'nda en az zikredilen hayvanlardır. Destanda doğandan başka, kuş türünün herhangi bir cinsi söz konusu edilip onun çeşitli özellikleri hakkında bilgi verilmemektedir. Kuş, genel anlamıyla ormanda yaşayan bütün kuş türlerini ifade etmektedir. Metinde "buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu," (s.14) ifadesiyle belirtilir. Bu kuşlar, av hayvanı olarak algıla-

* TRT Erzurum Bölge Müdürlüğü Prodüktörü

nan, ormanda yaşayan, etinden faydalanılan hayvanlar olmalı. Barkan denilen yerde de çok fazla av hayvanının ve kuşların varlığından bahsedilmektedir. Bu cümlelerden Türklerin yaşadığı bölgelerin özellikle av hayvanı ve kuşlar bakımından son derece zengin olduğu anlaşılmaktadır. Kuşların özellikle avcı cinslerinin Türk mitolojisinde çok önemli olmasına rağmen bunların destan içeriğinde yer almaması dikkate değer bir husustur.

İnsan hayatının ilkel dönemlerinde tabii olarak insanlar hayvanlara daha yakın idiler. Vahşi hayvanları avlamak suretiyle beslenmekteydiler. Beslenmelerine ekilip biçilen tarım ürünlerini katmaları daha geç zamanlara rastlar. Buna göre insanların hayvanlara daha yakın olması, bizlere hayvanlarla ilişkili olan olayların çok eski devirlerden kültürel unsurlar taşıdığını düşündürmektedir...

Biz, bu yazımızda Oğuz Kağan Destanı'nda geçen her hayvanı alfabetik sıraya göre, özellikle destandaki işlevleri bakımından inceleyeceğiz. İncelememizi, Muharrem Ergin'in, W. Bang ve R. Arat'ın çalışmasından Türkiye Türkçesine aktardığı metin üzerinde yapacağız (Ergin,1988).

AT

Destanda adından en sık bahsedilen hayvanlardan birisi de attır. Atlı göçebe Türk topluluklarının meydana getirdiği Oğuz Kağan Destanı'nda attan sıkça bahsedilmesi hiç de yadırganacak bir durum değildir. Çünkü at, o dönemde bu destanı oluşturan toplum için asla vazgeçilemeyecek bir unsurdur. At, Türkler için bir ulaşım ve yük taşıma aracı; etinden, sütünden derisinden yararlanılan bir besi hayvanı ve bir savaş aracı olmakla birlikte ayrıca adeta bir arkadaş gibi kendisine alışılan, hatta kendisiyle dertleşilen bir varlık olarak

çeşitli durumlarda karşımıza çıkmaktadır...

Destanda Oğuz Kağan'ın kırk gün içinde büyümesinden sonra, ilk yaptığı iş olarak "At sürüleri güder, ata biner ve av avlardı (s.14)." biçiminde söz edilmektedir. Türklerin, o çağlarda çocuklarına henüz küçük yaşta ata binmesini öğrettikleri, Oğuz Kağan'ın hayvanlara yönelik ilk eylemi olarak ata binmesinin dile getirilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Burada Oğuz Kağan'ın ata binmesi, yine o at ile başka atlardan oluşan sürüyü gütmesi ve muhtemeldir ki yine at üstünde ava gitmesi, Oğuz Kağan'ın dünya ile bilinçli ilgisinin ilk işaretlerini ortaya koymaktadır. Çevresinde daha birçok hayvan türü olmasına rağmen Oğuz Kağan ata binmektedir ve çok iyi at sürmektedir. Bu ise Oğuz'un hem ne kadar yetenekli olduğunun hem de Türklerin ata ne kadar çok önem verdiklerinin bir işaretidir.

Oğuz Kağan'ın bulunduğu yerlerde sığır ve koyun sürüleri de bulunmaktadır ama o, at sürüsü gütmektedir. At sürüsünü gütmek daha üstün ve gelişmiş bir yetenek gerektirmektedir. Çünkü atlar daha hareketlidir. Daha hızlı ve dinamik bir sürüyü idare etmekte elbette daha zordur. Oğuz Kağan ise henüz küçük yaşta bu zorluğun üstesinden gelebilecek kadar yeteneklidir. At sürüsü asıl metinde "yılıklar" olarak geçer. "Yılıklar küteye turur irdi; atlarla mine turur irdi" (s.29). Hem yılki hem de at sözü Türkiye Türkçesinde de aynı anlamlarıyla kullanılmaktadır. Burada üzerine binilen at bir ulaşım aracıdır. Güdülen atlar ise hem yukarıda belirtilen amaçlar için hem de besi için yetiştirilen hayvanlardır.

Türklerde daha ziyade binek olarak kullanılan at, aynı zamanda yük taşımaya da yarar. Oğuz Kağan bir savaştan sonra o kadar çok ganimet elde eder ki

onu taşımak için at, katır ve öküz yetmez(s.22). Buradan hareketle Türklerin atı yük çekmekte de kullandıkları anlaşılmaktadır.Oğuz Kağan, büyük bir orduyla seferlere çıkmaktadır. Bu esnada askerler de atlıdır. Oğuz Kağan'ın da alaca bir atı bulunmaktadır ve daima ona binmektedir(s.20). Bu "Oğuz Kağan bir çokurdun aygır atka mine turur idi"(s.36) sözleriyle anlatılır. M. Ergin ise "aygır at" yerine alaca at, ifadesini tercih ederken "aygır" sözcüğünü "alaca" olarak kullanmıştır. Atın binek aracı olarak savaşlarda kullanılmasını, Türk tarihine ışık tutan en eski metinlerde Mete Han'ın savaşlarında tespit edebilmekteyiz(Ögel,1988:8). At olmayınca Oğuz Kağan kendini adeta yalnız, savunmasız ve arkadaşız gibi hisseder. Atı buzlarla kaplı dağa kaçtığı zaman çok büyük üzüntü duyar (s.21). Metinde bu durum "Oğuz Kağan mundın köp çıgay, emgek çekip turdı"(s.36). cümlesiyle anlatılır. Oğuz Kağan atını bulup getiren korkusuz kişiye çokça mücevher bağışlar (s.21). Buradan da Oğuz Kağan'ın ve dolayısıyla Türklerin, ata ne kadar değer verdiğine şahit olmaktadır. Aygır at dokuz gün sonra karlı dağdan getirilince, atı getiren kişiye Oğuz Kağan ayrıca Karluk adını verir (s.36). Bu ikinci ödül ise Türklerin nazarında atın ne kadar büyük bir kıymete sahip olduğunu göstermektedir.

"Oğuz Kağan yendi. Sayısız eşya, at aldı ve yurduna, evine doğru yola koyuldu, gitti" (s.23). At, bu cümlede ganimet olarak alınan bir öge olarak zikredilmektedir. Birçok değerli eşya, mal ve çeşitli hayvan ganimet alınmıştır ama diğerlerinin hepsi eşya sözcüğüyle anlatılmaktadır fakat at, özellikle belirtilmektedir. Koyun, sığır ve benzeri hayvan türü ganimetlerinden hiç söz edilmemektedir. "Sanagulgusuz nemeler, yilkılar aldı" (s.38) sözü atın Türkler için ne kadar

önemli olduğunu ayrıca vurgulamaktadır.

Dede Korkut anlatılarında da atlar en belirgin ve adı en çok zikredilen hayvanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu'nun atı ise adeta bir insan gibi kişileşir. Zaman zaman insandan üstün özellikler sergiler. O olmasa Köroğlu mücadelelerini zor kazanır. Türk insanı atı hayalinde onu ölümsüzlüğe kavuşturacak kadar değer verir. İşte Köroğlu'nun atı bu atlardan birisidir.

Göktürk Yazıtları'nda da at, daha çok bir savaş aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. "Tıpkı dede Korkut Hikayeleri'ndeki, Köroğlu Destanı'ndaki, Gazavatnameler'deki, Manas Destanı'ndaki atlar gibi üstün özelliklere sahipti" bu atlar (Alyılmaz,1996:159).

Türk destan ve hikayelerinde at sıkça sözü edilen bir hayvandır. Hatta bazen at ile destan kahramanı konuşur (Ögel,1988:325). Ak-kır at motifi de Altay masallarında sıkça kullanılır. At kutsal bir mitolojik hayvandır. Ak at göksel sâflığı temsil eder. At, şamanın göğe yükselmesinde, gök katmanlarını aşmasında kullandığı binittir (Ögel,1988:316) (Seyidoğlu,1996:52). At, Tanrı katında bulunmuş, Tanrıya giden yolu katetmiş, Tanrısal vasıflar taşıyan bir hayvandır (Seyidoğlu,1996:52). At, Türk düşüncesinde bunun için değerli, kutsal ve mitolojik bir hayvandır.

AYI

Destanın giriş bölümünde ve Oğuz Kağan'ın gergedan avı esnasında ayıdan iki kez söz edilir. "Gögsü ayı gögsü gibi idi" (s.13) ifadesinde bu hayvan, benzetme amacıyla kullanılmıştır. "Kögüzü adug köküzü teg irdi"(s.29) cümlesinde ise ayı, adug sözcüğüyle tanımlanır.

Bilindiği gibi yabancı bir hayvan olan ayı insanlar tarafından bazen evcilleştirilip eğlence aracı olarak da kullanılır. Ayı halk arasında daha çok tüylü ve güçlü oluşuyla tanınır.

Birçok insanın, güçlülüğünü belirtmek için ayı ile güreş tutup onu yenebileceğinden söz edilir. Ayıyı yenebilmek, bir güçlülüğün ifadesidir. Oğuz Kağan'ın göğsünün ayıya benzetilmesiyle onun fiziki yapısının heybetli, vücudunun kılı ve güçlü olduğunu anlatılmaktadır.

Gergedanı tuzağa düşürerek avlayabilmek için Oğuz Kağan'ın yem olarak kullanmak amacıyla ağaca bağladığı ikinci hayvan olan ayının güçlülüğü, onun altın bir kemer ile ağaca bağlanmış olmasından da anlaşılmaktadır (s.14). Halbuki birinci hayvan bir söğüt dalıyla bağlanmıştır. Altın kemerle bağlanmış olmak güçlü olmayı ifade etmektedir... Ayrıca ayı, Şaman inancına göre orman tanrısının ruhu olarak kabul edilmektedir (İnan,1995:63).

BUZAĞI

Oğuz Kağan Destanı'nda Çürçet diye adlandırılan büyük yurt tarif edilirken bu yörede çok miktarda atın, öküzün ve buzağının bulunduğu söylenir(s.21). Metinde de "buzağları köp irdi"(s.37) diye tarif edilen bu bölge, belli ki çok verimli topraklara sahip olup çok büyük sürülerin otladığı bir yerdir. Yörenin zenginliği ise bol olan at, öküz ve buzağılardan ileri gelmektedir.

İnek yavrusuna buzağı denir. Evcil olan bu hayvan destanda malın, bereketin ve zenginliğin ifadesi olarak zikredilmiştir. Gerçekten de Anadolu'da buzağısı ve kuzusu olan evde aç kalmıyaz derler. Çünkü orada süt olur, yoğurt olur, peynir olur. Bu da buzağının zenginlik sembolü olduğunu göstermektedir.

Buzağı Türklerde bir yıldız burcunun adıdır (Ögel,1988:312). Bazı masal ve efsanelerde adı geçen buzağının birçok marifeti bulunmaktadır. Kutsal bir hayvan olarak masaldaki çocuğun bineği olur (Ögel,1988:315).

DOĞAN

Kuş ve kuş türleri Oğuz Kağan Destanı'nda nadiren yer bulmasına rağmen

bir yırtıcı kuş türü olan doğandan ise destanda iki kez bahsedilmiştir. Metinde ala bir doğanın gergedanın bağırsaklarını yediğinden bahsedilmektedir. Bu, metinde "Bir şungkar kıyandkat içegüsin yimekte durur "(s.15) sözleriyle anlatılmaktadır. Ala doğan "Şungkar" dır. Doğan, Kırgız ve Uygur Türkçe'sinde "Şumkar- Şunkar" olarak bilinir (K.T. L.Sözlüğü).

"Yay ve okla ala doğanı öldürdü ve başını kesti. Ala doğanın resmi budur" (s.15). Bu sözlerle Oğuz Kağan'ın ala doğanı ok ile avladığı dile getirilir. Metinde bir de ala doğanın resmi verilir. Bu durum asıl metinde "ok birle şungkarnı öldürdü, başını kesti. Andın song tedi, kim: Şunkarnung angagusı uşbuturur "(s.30) ifadesiyle anlatılır.

Doğan bir avcı kuştur. Evcilleştirilerek kuş avlamak için de bu özelliğinden yararlanır. Fakat destandaki doğan avcı kuştan ziyade leş yiyen bir kuş olarak temsil edilir. Destanda adı geçen bu kuş ancak bir akbaba olabilir. Çünkü akbaba leş yiyen bir kuştur. Avcı kuş olan doğanın ise leş yeme gibi bir özelliği yoktur. O, avcıdır, savaşçıdır. Doğanın bu saldırısı, savaşçı topluluklar için bozkır sanatında savaşı çağrıştıran bir simge olarak kullanılır (Roux,1994:167).

Oğuz Kağan Destanı'nda doğan ve diğer kuşlardan bu söylenenlerden başka pek bahsedilmemiş; kuşlar önemsenmemiştir. Bunun sebebi de bu destanın oluşum sürecinde Türklerin ilkel bir hayat tarzına sahip olmalarıdır. Toplum geliştikçe, kutsal hayvanlar at, kurt ve geyik gibi hayvanlardan kuşlara doğru meyil gösterir (Ögel,1988:47).

GERGEDAN

Gergedan, Oğuz Kağan Destanı'nda etrafına korku saçan, ormandaki hayvanları ve sürüleri yiyen, insanlara eziyet veren çok korkunç ve de pek yaman bir canavar olarak tarif edilmekte-

dir(s.14). Asıl metinde ise bu gergedandan “ Oşul orman içinde bir kıyandkat bar idi. Yılıklarını, yıl künlerini yir irdi. Bedük yaman bir kik irdi”(s.30) diye söz edilmektedir. Gergedan vücut yapısı olarak çok iri ve çok ağır bir hayvan olup burnunun uç kısmında bulunan kıvrımlı, kalın ve sivri boynuzu ile korkunç bir görünüme sahiptir Bu hayvan dört ile altı bin kilogram ağırlığında olabilecek kadar iri ve güçlüdür (Discover Channel,05.06.2000). Gergedan, Ormanda yaşayan yırtıcı hayvanlardan aslan, kaplan ve benzeri hayvanların kendisine kolay kolay yaklaşmadığı, yaklaşmaya cesaret bile edemediği adeta ormanların yenilmez hayvanıdır.

Oğuz Kağan, bu korkunç, güçlü ve yenilmez hayvanı avlayabilmek için ağaca önce bir geyik, sonra da bir ayı bağlayarak tuzak kurar. Üçüncü kez ise kendisini ağaca bağlar ve gergedan gelince bir vuruşta onu öldürür(s.14). Böylesi güçlü bir yaratığı tek vuruşta öldürebilmek de güçlü olmanın bir tür anlatımı olmalıdır. Oğuz Kağan, tuzak kurarak hem yeteneğini hem de gücünü kullanmak suretiyle güçlü bir yaratığı, bir vuruşta öldürerek hem halkı zulümden kurtarır hem de kendi gücünü, zekiliğini ve cesaretini ispat etmiş olur.

Öldürülen gergedandan bahsederken “Bir ala doğan gergedanın bağırsaklarını yemektedir”(s.14) ifadesiyle o güçlü hayvanı Oğuz Kağan’ın ne hale getirdiği ve o yenilmez sanılan yaratığın bedeninin artık kuşlara yem olduğu dile getirilerek küçümsenmektedir. Bu daha sonra Oğuz Kağan’a karşı gelecek, onunla mücadele edecek olan düşmanların akıbetine bir örnek teşkil etmektedir.

“Büyük ve yaman bir canavardı” sözü ile yırtıcılığı ve korkunçluğu anlatılmaya çalışılan gergedan, belli ki o devirlerde yöre insanının bildiği en korkunç hayvan idi.

Bu destanda en korkunç hayvan olarak gergedanın seçilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Destanda adı geçen korkunç yaratık hayali, mitolojik bir hayvan olan ejderha olabilirdi. Fakat Oğuz kağan Destanı, özellikle sıcak ve sulak yörelerde yaşayan gergedanı, korkunç hayvan olarak seçmek suretiyle, toplumun ne kadar gerçekçi olduğunu da ortaya koymaktadır.

GEYİK

Geyik Oğuz Kağan Destanı’nda bir av hayvanı olarak zikredilir. Oğuz Kağan gergedanı yakalayabilmek için tuzak kurar. Bu tuzakta kullandığı ilk hayvan geyiktir. Oğuz Kağan “Bir geyik ele geçirdi, onu söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti”(s.14). Oğuz Kağan önce geyiği yakalar. Geyiği avlama işi onun için basit bir eylemdir. Çünkü geyik oldukça kolay bir avdır. Avın kolaylığı onun bir söğüt dalı ile ağaca bağlanmasından da anlaşılmalıdır(s.14). Söğüt dalı ile bağlanma ise o hayvanın yumuşak huylu olmasını, daha narin ve zayıf yapılı olmasını ifade etmektedir.

Asıl metinde “bir buğu aldı, şol buğumu dalnug çubukı birle ığačka bağladı, kitdi” (s.14), cümlesinde geyik “buğu” sözcüğü ile ifade edilir.

Geyik,Türkler tarafından kutsal olarak bilinen bir hayvandır. Türk mitolojisinde ve masallarında önemli bir yere sahiptir (Ögel,1988:68). Sibiryaya bölgesinde çok miktarda bulunan Ren Geyiği, o bölgede yaşayan Türk boylarının günlük yaşantısında önemli bir yer tutmaktadır.

Çin kaynaklarında da Türklerin geyikle ilgili efsanelerinden bahsedilmektedir. Bu geyik dişidir, dişi ruh durumundadır (Ögel,1988:569). Dişilik ise doğurganlığın, bereketin ve de narin, yani daha zayıf olmanın ifadesidir. Oğuz Kağan destanında da kolay avlanan, ilk önce avlanan ve basit bir söğüt dalıyla bağlanabilen hayvan olması çok eski Türk

kültürünün izlerini taşımaktadır. Türklerin yaşadığı bölgelerde çok fazla geyik olması sebebiyle geyik hem taşıyıcı ve çekici olarak kullanılan hem de etinden yararlanılan bir hayvan olmuştur. Bazı Türk boyları, soylarının geyikten türediğine bile inanırlar (Ögel, 1988:43, 136,204). Geyik totem olarak da kullanılmıştır (Rasonry, 1993: 44-45). Geyik iyilik getiren kutsal hayvandır (Ögel, 1988: 573).

KATIR

Katır, destanda yük taşıma aracı olarak belirtilmiştir. Katır çok güçlü bir hayvandır. O da öküz gibi güçlü olduğundan dolayı ağır yükleri taşımakta kullanılır. “Oğuz Kağan’ın askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi.”(S.22) Asıl metinde ise “kültürmekke at, kagatır, uz azlık boldı (S.37) cümlesiyle zikredilir. Burada “kagatır” sözcüğüyle anlatılan katır Uygurca da “heçir” diye bilinir (K.T.L. Sözlüğü, 1991).

Katır, at ile eşeğin birleşmesi sonucu attan doğan bir hayvandır ve doğurgan değildir. Hem attan hem de eşekten daha güçlüdür ve zor arazi şartlarında kolayca yol alabilen bir hayvandır. Bu sebepten ötürü Asya’nın zor şartlarına da çok uygundur. Katırın taşıma gücünden yararlanır. Oğuz Kağan destanında da bu özelliğinden söz edilmiştir. Destanda bir kez zikredilmiştir...

KOYUN

Destanda koyun sembolik olarak zikredilir. Ak koyun ve kara koyun diye iki ayrı renk koyundan bahsedilir. Ak koyun daha makbul olanın, üstün tutulanın ve sağ yönün simgesi olurken kara koyun ikinci sınıf olarak nitelendirileni, yani önemi daha az olanı simgeler. Destanda ise bu “ Sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sol yanı-

na kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı, “ (s.24-25) ifadeleriyle belirtilmiştir. Koyun adı, asıl metinde de ak koyun ve kara koyun diye geçer(s.39).

Göçer toplulukların en önemli malları sürüleridir. Bu, göçebe Türk topluluklarında at, sığır ve koyun sürüsü olarak karşımıza çıkar. Birçok göçebe topluluk bu sürülerden ancak birisiyle ilgilenir fakat Türkler bunların hepsi ile ilgilenirler. Bu sürülerden koyun da Türk topluluklarının sosyal yaşantısında önemli bir yer tutar. Koyunun etinden, derisinden, sütünden ve yününden yararlanır (Ögel, 1988:47, 513,556)... Bayramlarda, şöenlerde ve çeşitli kutlamalarda koyunun etinden kurban olarak sıkça yararlanır. Oğuz Kağan Destanında da bir kutlama ve toy esnasında koyundan söz edilmektedir. Fakat burada kurban edilmesi konusunda herhangi bir söz söylenmemiş olmasına rağmen etinden yararlanan bir hayvan olduğu anlaşılmaktadır (Ögel,1988:212).

Sağ yana ak koyun bağlanması, Türklerde sağ yönün üstünlüğünü göstermektedir. Ak koyun aydınlığın simgesidir (Ögel,1988:289). Kara isinin aksidir. Sağdaki direğe altın tavuğun, soldaki direğe ise gümüş tavuğun bağlanması da buna işaret etmektedir. Altın gümüşten daha değerlidir.Sağ tarafın üstünlüğü İslamiyetle birlikte Türklerde hiç değişmemiştir (Ögel,1988:289).

Koyun kültürünün Türklerde çok önemli bir yer tuttuğunu Doğu Anadolu’da yaşamış olan Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinden miras kalan koyun ve koç başlı heykellerden de tespit etmekteyiz. Bu heykellerden Orta Asya’da da çok sayıda mevcuttur(C. Alyılmaz Slayt Arşivi).

KURT

Oğuz Kağan destanında kurt, adından en sık bahsedilen hayvan olarak

dikkat çekmektedir. Destanın hemen giriş kısmında Oğuz Kağan'ın fiziki yapısından söz edilirken "beli kurt beli gibi" (s.13) ifadesi yer alır. Burada kurt, benzetme amacıyla zikredilmiştir. Bu durum asıl metinde "billeri böri billeri teg"(s.29) biçiminde dile getirilmektedir. Kurt, boynu bedenine adeta bitişik gibi kalın, ayakları güçlü kas yapısına sahip olan bir hayvandır. Oğuz Kağan'ın bazı vasıfları da bu güçlü hayvana benzetilmektedir.

Anadolu'da birisinin güçlü bir fiziki yapıya sahip olduğu anlatılırken "sırım gibi" sözü kullanılır. Bu söz de o vücutta yağ dokunun azlığını anlatır. Yağ azdır ama kaslar gelişmiştir. Yağsız bir bedenin de beli ince olur. Çünkü özellikle insanlarda yağ bel ve göbek kısmında birikir. Oğuz Kağan'ın belinin kurt beline benzetilmesi de onun sıırım gibi güçlü bir bedene sahip olduğunu anlatmak için yapılmıştır. Ayrıca kurt, Türklerde güçlülüğün de sembolü olmuştur (Ögel,1988:50). Büyük hükümdarların kudretini göstermek için kurt sözü bir sıfat olarak kullanılmıştır (Ögel,1988:49). Bir kişinin güçlüğünü anlatmak için kurt benzetmesi, Manas destanında da sıkça yapılır (Ögel,1988:49). Birçok Türk anlatı türünde kahramanlar kurt gözlü hatta kurt başlı olarak zikredilerek kurda benzetilir (Ögel,1988:49,194). Ayrıca Anadolu'da bir kişinin zeki ve iş becerir olduğu anlatılırken de "kurt gibidir" sözü kullanılır. Bu tür kurt benzetmelerinin hepsi de benzeyen kişinin üstün özelliklerini anlatmaktadır.

Oğuz Kağan halkını toplayıp onlara buyruk verirken "Bozkurt olsun bize uran diye seslenir (s.17). Uran savaş bağırışı, savaş narasıdır (s.17). Bu durum asıl metinde kök böri bolsungıl uran,(s.32) diye belirtilir. Destanın bu kısmında boz (gök) renkli kurt ortaya çıkmaktadır. Türklerde gök rengi ayrı

bir anlam taşır. Gök renk bilinen göğün rengidir. Gök ise doğrudan Tanrı ile ilişkilidir. Tanrıyla ilişkili olan şeyler de kutsaldır. Dolayısıyla bozkurdun kutsal özelliği buradan gelmektedir.

Destanın bu kısmında bozkurdun mücadeleyle, savaşla olan ilgisini "uran" sözcüğü ortaya koymaktadır. O dönemlerde Türkler, savaşlarda veya zorda kalınan herhangi bir durumda bozkurdun kendilerine yardımcı olacağı inancını taşımaktaydılar. İşte bu sebepten dolayı ki Bozkurt Destanı'nda, Ergenekon Destanı'nda ve Türeyiş Destanı'nda bozkurdun zor anlarda toplumu nasıl kurtuluşa götürdüğü anlatılmaktadır (Sepetçioğlu,1998:123,126,129). Oğuz Kağan bozkurt sözü ile savaşı ve düşmanla mücadeleyi aynı anda zikrettiğine göre, o dönemlerde bozkurt, Türkler için bir savaş sembolü olmalıydı. Bozkurt, kutsal nitelik taşımaktaydı. Kitabı-ı Dede Korkut da "kurdun siması hayır duasıdır" der (Roux,1994:161). Bozkurt savaşta uğur getiren bir semboldür.

Türlere zor durumlarda yol gösteren kurt, daima gök tüylü ve gök yeledir. Bu kurt, aynı zamanda insanlarla konuşma özelliğine de sahiptir (Ögel,1988:42). Oğuz Kağan'ın çadırının içine gökten bir ışık iner ve bu ışıktan gök tüylü ve gök yeledi bir kurt çıkar (s.18). Bozkurdun gökten inen ışıktan çıkması da, bu hayvanın Türkler için kutsal özellikler taşıdığını, Tanrısal vasıflara sahip olduğunu ifade etmektedir. Destanın bu kısmında ortaya çıkan kurt, rastgele bir dağda veya tepede Oğuz Kağan'ın karşısına çıkmıyor. Gökten inen bir ışıktan çıkması, tütünün ve yelesinin gök renginde olması özellikle vurgulanıyor ki bu kurdun göksel vasıflarla donanmış olduğu anlaşılabilir. Kurda burada daha da ileri giderek yeni bir özellik yüklenmektedir. Bu da, kurdun Tanrısal bir güçle, vergiyle adeta Tanrıdan aldığı

bir mesajı iletircesine Oğuz Kağan'a öğüt vermesidir. "Oşul böri Oğuz Kağan'a söz birip turur idi"(33). Metinde kurdun konuşması bu şekilde belirtilir. Kurdun erkek olduğunun zikredilmesi ise onun, ata rolünü üstlenmesini ve ayrıca savaşla ilgili olmasını çağrıştırmaktadır.

Bozkurt, Türk mitolojisinde, efsane ve destanlarında genellikle yol gösterici, yardım edici ve savaşı çağrıştıran bir sembol olarak ortaya çıkmaktadır. Erkek kurt bu özellikleriyle Türk kültüründe yer alırken dişi kurt da doğurganlığı, bereketi ve bir neslin anası olma niteliğiyle karşımıza çıkmaktadır (Ögel,1988:55,56). Orhun Yazıtları'nda da simetrik biçimde çocuk emziren kurt sembolünün bulunması hayli dikkat çekicidir (Alyılmaz;2000,). Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un ordularına dört kez ortaya çıkarak yol gösteren, fetih yönünü belirten erkek kurttur. Bu kurt aynı zamanda gücün ve kudretin sembolü olarak da ortaya çıkmaktadır (Ögel,1988:50). Askerin önünde gök tüylü, gök yeleli büyük bir erkek kurt yürüyordu, (s.18) sözü de bu gücün ifadesidir. Kurt, Oğuz Kağan'a bir gizli güç gibi yürü diyor, yürünüyor; dur diyor, duruluyor. Kurdun tavır ve davranışlarına bu kadar itaat ediliyor olması, hele de Oğuz Kağan gibi kudretli birisinin bu denli kurda bağlı kalması, Türk düşünce dünyasında kurdun Tanrısal güçlere, Tanrısal vasıflara sahip olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır.

Kurt Oğuz Kağan Destanı'nda, adından en çok söz edilen hayvan olması sebebiyle dikkatleri daha çok çekmektedir. Bozkurt destanda, hem bir benzetme aracı olarak hem de güç sahibi, savaşçı, mücadeleci ve yol gösterici, Tanrısal güç sahibi mitolojik bir hayvan olarak ortaya çıkmaktadır.

ÖKÜZ

Öküz, destanda benzetme aracı olarak kullanılmıştır. Oğuz Kağan'ın güçlülüğünü anlatmak için "Ayakları öküz ayağı gibi idi"(s.13) sözleriyle, onun bir öküz gibi yük çekebilecek, yük taşıyabilecek insan üstü bir gücün sahibi olduğu dile getirilmektedir.

Öküz bir evcil hayvandır. Burada adı geçen öküz, Orta Asya topluluklarının ağır yük taşımakta kullandıkları yak öküzü olmalıdır. O dönemlerde hayvan cinsleri yak öküzü, tarla öküzü gibi alt gruplara ayrılmadığı için Orta Asya'da güçlülüğüyle bilinen yak öküzü, önüne konan ayırıcı sıfat olan "yak" sözüyle anılmamıştır. Yak öküzü İslamiyet öncesi Türk kültüründe de gücün sembolü olarak mezar taşlarında stilize edilmiştir. (Cengiz Alyılmaz'ın Slayt Arşivi - National Geographic Channel,03.12.2000).

Yak sıfatıyla belirtilmeyen öküz, destanın asıl metninde "Adakı ud adakı teg"(s.2) cümlesinde "ud" kelimesiyle ifade edilmiştir.

Öküz ayrıca "atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu "(s.7) tanımlamasıyla destanda mal varlığı olarak da zikredilir.

SAMUR

Samur, destanda benzetme amacıyla kullanılmıştır. Oğuz Kağan'ın güçlü bir vücut yapısına sahip olduğunu belirtmek için "omuzlarının samur omuzu gibi"(s.7) olduğu söylenir. Metindeki "yağrı kiş yağrı teg" cümlesinde samur "kiş" sözcüğüyle anlatılır. Kiş, Başkurt, Kırgız ve Tatar Türkçesinde samur demektir (K.T.L.Sözlüğü,1991).

Samurun çok kıymetli ve uzun tüylü derisi olduğu gibi kuyruğu da bir hayli uzun ve tüylüdür. Kuyruğu o kadar uzun tüylüdür ki samurun bedeninin genişliği kadar bir genişliğe sahiptir. Samur kuyruğuyla birlikte uzunca ama yu-

muşak ve tüylü bir hayvan görünümündedir. Oğuz Kağan'ın omuzları da samura benzetilmesiyle hem geniş omuzluluğu hem de tüylü omuza sahip olduğu anlatılmak istenmiştir. Güçlü insanların geniş omuzlu olduğu halk içinde pek yaygındır. Bu benzetme de yine Oğuz Kağan'ın güçlülüğünü vurgulamak için yapılmıştır.

TAVUK

Destanda tavuk da sembol olarak kullanılmıştır. Oğuz Kağan büyük bir kurultay toplar ve ordugahının sağ yanına kırk kulaç bir direk diktirip onun üzerine altından, sol taraftaki direğin üzerine de gümüşten yapılmış bir tavuk sembolü koyar (s.24). Sağdaki tavuğun altından, soldakinin ise gümüşten yapılmış olması, sağ yanın sol yana üstün tutulduğunu ifade etmektedir (Ögel, 1988: 289).

Metinde de altın taguk ve kumüş taguk (s.39) ifadeleriyle belirtilen tavuk, daha ilkel dönemlerde Türk kültüründe önemli bir yere sahip olmalıydı. Çünkü bugün Anadolu'da oynanan halk oyunlarında bile tavuk taklidine rastlamaktayız. Halk oyunları çok eski dönemlerin hatıralarıdır. Bu oyunlarda sergilenen tavuk figürleri bize en ilkel dönemlerden bilgiler taşımaktadır. Oğuz Kağan Destanı da işte bu en eski devirlerin hatıralarını sergilemektedir.

Ayrıca tavuk bir evcil hayvandır. Destanda tavuktan bahsedilmesi, Türklerin yerleşik hayatı da tanıdıklarına delalet ediyor olmalıdır.

SONUÇ

Türk edebiyatının ilk sözlü ürünlerinden birisi olarak kabul edilen Oğuz Kağan Destanı'nda, kurt, at, geyik, öküz, koyun ve doğan gibi hayvanlardan söz edilmektedir. Bu hayvanlar, tarihin çok eski dönemlerinde Türklerin yaşadıkları coğrafyada sıkça karşılaştıkları hayvanlardır. Bunların bir kısmı evcil

bir kısmı da yabani hayvandır. İster yabani ister evcil olsun, Oğuz Kağan Destanı'nda zikredilen hayvanların gergedan dışında hemen hemen hepsi de Türk destanlarında, masallarında ve mitolojisinde sıkça rastladığımız hayvanlardan seçilmiştir...

Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan kurt ve at, Türk düşünce dünyasında Tanrısal vasıflar taşıdığına inanıldığı için kutsal telakki edilmiş ve bunun göstergesi olarak da Oğuz Kağan Destanı'nda adı en çok zikredilen hayvanlar olmuştur. At, Türk toplulukları için hem etinden, sütünden ve derisinden yararlanan hem de savaşlarda uzak mesafelere ulaşabilmek ve o diyarları fethedebilmek için bir binek olarak kendisinden yararlanan hayvan olmuştur. Ayrıca da yük taşımak için de kullanıldığını tespit etmekteyiz. Türk kültür dünyasında kutsallığına inanılan bozkurt ise bu destanda tespit edebildiğimiz biçimiyle, daha geç dönemlerde meydana getirilen diğer Türk anlatılarında da yiğitliğin, savaşın, başarının ve bereketin sembolü olarak yol gösterici özelliğiyle ortaya çıkmaktadır.

Oğuz Kağan Destanı'nda evcil hayvanların da zikredilmesi, o devirlerde de Türklerin yerleşik hayatı tanıdıkları düşüncesini geliştirmektedir.

Gergedan, sıcak ve sulak yörelerde yaşayan bir hayvan olmasına rağmen destan dokusunda yer alması sebebiyle, Türklerin çok uzak diyarlardaki hayat biçimlerini de tanıdıkları fikrini çağrıştırmaktadır. Korkunç hayvan olarak hayali bir yaratık değil de dünyada yaşayan bir hayvan olan gergedanın seçilmesinden, Türklerin oldukça gerçekçi bir hayat tarzını benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Öküz, hem varlık hem de katırla birlikte güçlü yük taşıyıcı sembolü olarak zikredilirken buzağı da berekete

simgelemektedir. Geyik ise nazıklığın, yumuşaklığın ifade edip Türk mitolojisinde bilinen kutsallığı ile anılmaktadır. Koyun, şölenlerde kurban edilen besi hayvanı olarak destanda yer alırken tavuk sadece sembolik biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

Destanda birçok hayvan adından söz edilirken kuş ve kuş türlerinden pek bahsedilmemiştir. Bu durum Oğuz Kağan Destanı'nda son derece dikkat çekici bir husustur. Halbuki Oğuz boyları mutlaka bir avcı kuş ile boylarını temsil ederler. Hatta Türk beylerinden birçoğu adının yanına mutlaka bir acı kuşun adını koyarak isim alır. Fakat biz, kuşların önem kazandığı bu durumları Türk tarihinin daha yeni dönemlerinde görmekteyiz.

Destanda genel anlamıyla ormanda yaşayan kuşlardan ve bir de ala doğanın gergedan leşi yediğinden; Oğuz Kağan'ın da bu doğanı avladığından bahsedilir. Oğuz Kağan Destanı'nda kuşlardan bu kadar az bahsedilmesi, bizi bu destanın çok ilkel dönemlerde oluştuğu sonucuna götürmektedir. Çünkü toplumlar ilkel dönemlerde vahşi hayvanlarla doğal olarak ilişki içerisinde bulunmaktadırlar. Sonra bunlardan bir kısmını evcilleştirmektedirler ve onlarla daha yoğun ilişki içerisine girmektedirler. Daha gelişmiş bir toplumun insanları ise kuşlarla ilgilenmektedir. Oğuz Kağan Destanı'nda ise kuşlardan çok az bahsedilmesi, bizi bu destanın tarihin çok eski dönemlerinden hatıralar getirdiği kanısına ulaştırılmaktadır...

Destandaki hayvanlar genellikle güçlü, üstün ve güzel nitelikleriyle tarif edilmiş ve bu özellikler de benzetme amacıyla kullanılmıştır. Benzetme aracı olarak özellikle hayvanların seçilmiş olması da, destanın oluşum safhasında Türk toplumunun doğayla iç içe yaşadığının bir delilidir. Buna göre Oğuz Kağan Destanı, Türklerin ilk sözlü ürünlerinden birisi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, Ali Berat: Hayvan Masalları, Ankara 1991, IX+184 s.
- ALYILMAZ, Cengiz: "Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar", Atatürk Üniversitesi Türk Tarih Araştırmaları Dergisi, Erzurum 1996, s. 155-164
- ALYILMAZ, Cengiz: "Köl Tigin Yazıtı'na Sonradan Yapılan Eklemeler", (Uluslararası IV. Türk Dili Kurultayı'nda sunulan bildiri), İzmir-Çeşme, 25-29 Eylül 2000
- ÇINAR, Ali Abbas: Türklerde At ve Atçılık, Ankara 1993, 174 s.
- ÇORUHLU, Yaşar: Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, İstanbul 1995, 286 s.
- DRURY, Nevill: Şamanizm, İstanbul 1996, 183 s.
- DİSCOVERY CHANNEL, (Kablolu Televizyon Kanalı-Dünyamızı Keşfedelim Programı)
- ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı, İstanbul 1995, 212 s.
- ERGİN, Muharrem: Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1988, 48 s.
- ERGİN, Muharrem: Orhun Abideleri, İstanbul, 191 s.
- GÜVEN, Özbay: Türklerde spor kültürü, Ankara 1992, 53 s.
- GROUSSET, Rene:(Çev. Reşat Uzman), Bozkır İmparatorluğu, İstanbul 1999, 518 s.
- GÖKALP, Ziya: Türk Töresi, İstanbul 1977, 128 s.
- İNAN, Abdulkadir: Makaleler ve İncelemeler, C.1, Ankara 1998, XXXVII+713 s.
- İNAN, Abdulkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, 239 s.
- KAFESOĞLU, İbrahim: Türk Milli Kültürü: İstanbul 1996, XII+445 s.
- KAPLAN, Mehmet: Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, İstanbul 1976,
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ, Ankara 1991, 1183 s.
- NATIONAL GEOGRAPHIC CHANNEL, (Kablolu Televizyon Kanalı-Word Life Programı)
- ÖGEL, Bahaeddin: İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara 1988, 403 s.
- ÖGEL, Bahaeddin: Türk Mitolojisi, C.1, Ankara 1993, 644 s.
- RADLOFF, W.: (Ahmet Temir), Sibirya'dan, C.1-2, Ankara 1994,
- RASONY, Laszlo: Tarihte Türklük, Ankara 1993, 420 s.
- ROUX, Jean-Paul: (Çev. Aykut Kazancıgil), Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul 1994, 312 s.
- SAKAOĞLU, Saim: Dede Korkut Kitabı I-II, Konya 1998, 1030+IV s.
- SEPETÇİOĞLU, M. Necati: Karşılaştırmalı Türk Destanları, İstanbul 1998, 208 s.
- SEYİDOĞLU, Bilge: Erzurum Efsaneleri, Ankara 1985, VI+222 s.
- SEYİDOĞLU, Bilge: "Mitolojik Dönemde At", Umay Günay Armağanı, Ankara 1996, S.51-55